

2. Стандарти правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96.
3. Дікова-Фаворська О. М. Актуальні проблеми соціальної інтеграції осіб з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : Тези доповідей. К.: ВМУРОЛ «Україна», 2007. 484 с.
4. Авер'янова Н. М. Соціалізація студентів з особливими потребами в умовах трансформацій українського суспільства. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : Тези доповідей. К. : ВМУРОЛ «Україна», 2007. 484 с.
5. Даниленко В. Матеріали та пропозиції щодо становища інвалідів в Україні і шляхів його поліпшення. *Основи здоров'я та фізичної культури* : науково-методичний посібник. 2006.

Сергій САВЧЕНКО

ВНЕСОК ЗЕМСТВ У КНИГОДРУКУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Непересічну роль у розбудові системи земського самоврядування на території України, зростанні ефективності культурно-господарської діяльності земств відіграла їх видавнича діяльність. Вона розглядалася земцями як невід'ємний атрибут гласності, відкритості, прозорості роботи земських установ. Виготовлення й розповсюдження земствами друкованої продукції забезпечувало існування важливого каналу соціальної комунікації, ставало засобом формування позитивного іміджу земських установ в очах населення, його мобілізації для вирішення актуальних питань облаштування місцевого життя й, зрештою, слугувало вирішенню широких просвітницьких завдань земського самоврядування. Наприкінці XIX – на початку XX ст., незважаючи на спроби адміністративної влади стримувати видавничу активність земств цензурними обмеженнями, земська друкована продукція міцно закріпила свою першість серед провінційних видань на території України. За подальший прогресивний розвиток між земцями й чиновниками від освітнього міністерства відбувалася боротьба, упродовж якої перші використовували всі можливості для того, щоб видавати для шкіл програми, підручники, друковані навчальні й наочні посібники тощо.

Традиційний інтерес українських дослідників до історії земського самоврядування досі фактично оминав таку важливу ділянку земської діяльності, як видавнича справа. Обмежуючись поверховою характеристикою різних видів земських видань, учені-земствознавці найчастіше демонстрували досить поверхові уявлення про сутність земської видавничої діяльності[1]. Свідченням цього слугували їх намагання штучно обмежити сферу видавничої діяльності земств випуском «книг для народу», а в окремих випадках – взагалі самих лише періодичних видань.

Видавничу діяльність земських установ необхідно розглядати в широкому контексті видавничої справи в земствах, орієнтованої на підготовку, виготовлення й розповсюдження земствами видавничої продукції. У цьому сенсі під земською видавничою діяльністю слід розуміти сукупність організаційно-виробничих і творчих заходів земських установ, спрямованих на підготовку та випуск у світ власної видавничої продукції [2].

Головними дійовими особами є провідні книговидавці. У Росії книжкова справа розвивалася як одна з галузей підприємництва. Найбільшими такими підприємцями були Суворін і Ситін. Вони стали для з'явилися чи не перші книговидавничі мільйонери. Вони намагалися зробити книгами доступними для всіх читачів. Крім них можна сказати, що видавничою справою займалися підприємці – Павло Ребушінській, кн. Тенишева,

Терещенко, Савва Мамонтов, Маркс А. Ф. Також впливали банківські капітали на книгодрукування. Справа Суворіна пов'язано з Волзько-Камський банком. Проникали і іноземні капітали, особливо німецькі. Книговидавець Павленко (друга половина 19 ст.). Його ім'я особливе займає місце в нашій історії. Він прагнув просвітити народ, весь свій статок заповідав на відкриття народних бібліотек-читалень [2].

Беззаперечною заслугою земських освітян було те, що вони намагалися визначити місце, роль і завдання народної школи. Земства не відразу почали активно працювати в області народного утворення. Лише з 90-х р. 19 ст. почали активно організовувати бібліотеки, читальні. При більшості земств були створені спеціальні комісії, які займалися питаннями народної освіти. Саме навчання та навчальні посібники були безкоштовні. На початку 20 ст. в нашій країні величезна кількість організацій. Це був показник, що народжується громадянське суспільство. Народна школа без народної бібліотеки - безглузда справа. В Наддніпрянській Україні бібліотеки для селян з 1867 р. засновували земства, але українська книжка до них практично не потрапляла. Так, з 60 бібліотек Полтавщини, про які є джерела, лише в 12 були українські книжки й брошури, усіх разом — 280[3]. Недоліком в діяльності земств можна визначити їхню недостатню увагу облаштуванню бібліотек при навчальних закладах. Цим питанням земства почали перейматися у 90-х роках, проте приблизно 20 % шкіл мали власні бібліотеки.

Розвиткові українських шкіл та забезпеченню їх навчальною літературою значну підтримку надавали громадські організації. Однією з них була Всеукраїнська учительська спілка, яка підтримувала процес розбудови української державності та висувала програму суттєвих перетворень в галузі освіти. Уперше за період революції питання необхідності об'єднання українського учительства обговорювалось на I Всеукраїнському учительському з'їзді, який відбувся 5-6 квітня 1917 р. [2]. Розглядалася проблема підготовки нових українських підручників та вимоги до роботи предметних комісій при Товаристві шкільної освіти, зокрема, їх розробки та узгодження єдиної термінології. Зазначається, що для розв'язання проблеми навчально-методичного забезпечення українських шкіл необхідні були значні кошти, яких у той період бракувало. З огляду на такий стан Центральне бюро Всеукраїнської учительської спілки ухвалило заснування кооперативного видавництва «Всеукраїнське учительське видавниче товариство», основним завданням якого було забезпечення українських шкіл підручниками, малюнками, таблицями, мапами тощо. Аналізується діяльність Товариства шкільної освіти в сфері забезпечення шкіл навчальною літературою. Для рецензування рукописів шкільних підручників та посібників, підготовки їх до друку при Товаристві було створено математичну, рідної мови, історичну, географічну, правописну предметні комісії. Значну просвітницьку роботу проводили громадські діячі та організації. Серед основних форм їх діяльності можна виділити відкриття шкіл, проведення народних читань, лекцій, різноманітних курсів, випуск науково-популярних книжок українською мовою, шкільних підручників, словників, а також організацію при усіх «Просвітах» редакційно-видавничих комітетів, створення бібліотек та читалень. Серед просвітницьких організацій найбільшою активністю виділялися Вінницька, Кам'янецька, Проскурівська, Брацлавська, Миргородська повітова, Київська губерньська та ін. [2].

Таким чином, видавнича діяльність земських установ стала яскравим явищем у розвитку провінційного книгодрукування в Україні. Наполегливі зусилля земств щодо організаційно-виробничого й фінансового забезпечення видавничої справи мали результатом значне зростання ефективності земського управління, популяризацію здобутків земської діяльності, забезпечили суттєвий прогрес у здійсненні просвітницьких заходів серед сільського населення. Сформований внаслідок активної видавничої діяльності комплекс земських видань становить невід'ємну частину джерельної бази вивчення регіональної історії України другої половини XIX – початку XX ст.

У другій половині XIX - на початку XX століття земства, як органи самоврядування в Російській імперії, відіграли важливу роль у розвитку освіти та культури[2]. Одним із ключових напрямків їхньої діяльності було книгодрукування навчальної літератури. Внесок земств у цю сферу має велике значення і суттєво вплинув на формування освітнього середовища в цей період.

Земства активно фінансували видання підручників, посібників та інших навчальних матеріалів. Це було особливо важливо для забезпечення доступу до освіти широких верств населення. Земські органи виділяли значні кошти для друкарень та видавництв, спеціалізованих на виданні навчальних матеріалів. Це дозволяло забезпечити постійний потік нових книг, що використовувалися в навчальних закладах.

Окрім фінансової підтримки, земства встановлювали спеціальні комісії, які займалися вибором та редагуванням змісту книг. Ці комісії склалися зі спеціалістів у галузі освіти, вчителів, науковців та інших фахівців. Вони проводили тщательний аналіз різних видань і обирали найякісніші та науково обґрунтовані матеріали для використання у школах та інших навчальних закладах. Завдяки цьому забезпечувалась якість та науковість навчальних матеріалів[2].

Вибір та редагування змісту книг земськими комісіями було важливим етапом у процесі видання навчальної літератури. Вони гарантували актуальність та наукову достовірність матеріалів, що використовувалися для навчання. Крім того, земські комісії враховували особливості регіону, де вони функціонували, і забезпечували включення національних та культурних аспектів у навчальні матеріали.

Внесок земств у книгодрукування навчальної літератури мав значний вплив на розвиток освіти в Російській імперії. Він сприяв розширенню доступу до освіти для широких верств населення та забезпечував якісний та науковий зміст навчальних матеріалів. Завдяки діяльності земських комісій, учні та студенти отримували можливість користуватися сучасними та актуальними книгами, що сприяло їхньому освітньому розвитку.

Узагалі, внесок земств у книгодрукування навчальної літератури був великим і відігравав важливу роль у формуванні освітнього середовища в Російській імперії. Їхня фінансова підтримка, організація видавництв та друкарень сприяла поширенню навчальних матеріалів та забезпеченню доступності книг для всіх верств населення. Внесок земств у цю сферу є прикладом успішної організації та співпраці громади у розвитку освіти та культури.

Список використаних джерел

1. Полтавщина : енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. Київ, 1992. С. 932.
2. Репко І. П. Питання підготовки вчителів для народних шкіл України другої половини 19-го століття. 2010. URL : http://eprints.zu.edu.ua/4063/1/Vip_49_7.pdf
3. Чернов А. Полтавський учительський інститут. До 100-річчя відкриття навчального закладу. *Рідний край*. 2014. № 1 (30). С. 185–187.

Віталій ШАФРАНОВСЬКИЙ

ОСОБЛИВОСТІ НАПОВНЕННЯ БІБЛІОТЕК ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНИХ ШКІЛ УКРАЇНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

В 1894 році Училищна рада при Святому синоді видала розпорядження негайно розіслати духовно-моральні збірки своєї бібліотеки до трьох тисяч парафій. Цим кроком розпочинається масове відкриття безкоштовних бібліотек у церковнопарафіяльних школах. 1896 теж отримав такий комплект книг Три тисячі